

Ali Haydar Bey (Yuluğ) (1879-1937)

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında önemli vazifeler üstlenmiş olan bürokrat ve siyaset adamı.

Ali Haydar Bey, 1879 yılında İzmir'de dünyaya gelmiştir. Babası İzmir Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü memurlarından Mustafa Naili Efendi, annesi Ayşe Hanım'dır. Ali Haydar Bey, ilk tahsilini İzmir İbtidâî Mektebi'nde tamamladıktan sonra eğitimine İdâdî-i Mülkiye'de devam etmiş ve buradan pekiyi dereceyle mezun olmuştur. Yüksek öğrenimini Osmanlı Devleti'nin Batılı tarzda eğitim veren kurumlarından olan Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'de sürdürmüş, 2 Ekim 1902 tarihine gelindiğinde bu okuldan da iyi dereceyle diploma almıştır. 13 Ekim 1902'de Aydın vilâyeti maiyet memurluğuna atanmış, bu görevini yürütürken 10 Şubat 1905'ten 20 Temmuz 1905'e kadar Marmaris'te kaymakam vekili olarak vazifelendirilmiştir. 3 Ağustos-17 Ekim 1905 tarihleri arasında Seferihisar kaymakamlığını vekâleten yürütmüş, yasal sürenin dolması nedeniyle maiyet memurluğundan ayrılmıştır. 23 Ekim 1905'te Seferihisar kaymakamlığına bu kez asaleten atanmış, 1 Eylül 1908'de becayişle Foçateyn (İzmir il sınırlarında bulunan Eski Foça ve Yeni Foça yerleşim bölgelerine iki anlamına gelen "eyn"

ekiyle verilen ortak isim) kaymakamlığına getirilmiştir. 26 Ağustos 1909'da yine becayişle Milas kaymakamlığına nakledilmiş, 27 Mayıs 1911'de ise yararlı hizmetlerinden ötürü Nazilli kaymakamlığına atanmıştır. 10 Nisan 1912'de Meclis-i Mebusan'a Menteşe mebusu olarak seçilmesinden dolayı kaymakamlık vazifesinden ayrılmıştır. Çalışmalarını yalnızca dört ay sürdürebilen meclis, siyasi ortamın gerginleştiği gerekçesiyle 4 Ağustos 1912'de feshedilince Ali Haydar Bey de memuriyete dönerek 25 Eylül 1912'de Çorlu kaymakamlığına atanmıştır. 27 Mayıs 1914'te üçüncü sınıf mülkiye müfettişliğine yükseltilmiş ve Trabzon-Canik bölgesine tayin edilmiştir. 18 Mayıs 1915'te Muhacirin ve Âşair İdaresi birinci muavini olarak görevlendirilmiş, 30 Ekim 1915'te ikinci sınıf mülkiye müfettişi olarak taltif edilmiştir. 1916 yılında başarılarından ötürü mutasarrıflığa terfi ettirilmiş, ilk önce 10 Haziran'da Antep mutasarrıfı olarak atanmıştır. Sonrasında 14 Ağustos 1916'da Urfa, 19 Nisan 1917'de Aydın, 13 Eylül 1917'de Isparta, 13 Temmuz 1918'de Çatalca ve 1 Aralık 1918'de Bolu mutasarrıflığına getirilmiştir. Urfa mutasarrıfı iken İkinci Ordu'nun ihtiyaçlarının teminine sağladığı katkılardan dolayı "Beyaz Şeritli Muharebe Gümüş Madalyası" ile ödüllendirilmiştir. Bolu'da görev yaptığı esnada Kuva-yı Millîye'ye büyük desteklerde bulunan Ali Haydar Bey, Dr. Fuat (Umay) Bey'e Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Bolu şubesini tesis edebilmesi için gerekli izinleri vermiştir. 24 Temmuz 1920'de Dâhiliye Vekâleti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyat Müdüriyeti'ne tayin edilmiş, 21 Eylül 1920'de birinci sınıf mülkiye müfettişliğine layık görülmüştür. Zikredilen müfettişliğin 1 Temmuz 1921'de lağvedilmesi üzerine açıkta kalmış, 3 Ağustos 1921'de ise Ankara Hükûmeti tarafından Millî Mücadele'nin simge şehri Sivas'a vali olarak atanmıştır.

Görev yaptığı tüm kaza ve vilâyetlerde icraatçı idare tarzı ile ön plana çıkan Ali Haydar Bey, şehirlerin gelişimine mühim katkılarda bulunmuştur. İmar hususundaki kabiliyetlerini bilhassa Sivas valiliği döneminde sergilemiş, Dârümuallimîn ve Sanayi Mektebi gibi önemli binaların inşaatlarını tamamlatmasının yanı sıra vilâyet dâhilinde 35 okul ve kilometrelerce yol yaptırmıştır. Ankara Hükûmeti, ilk etapta çıkardığı kararname ile kendisini Konya valiliğine tayin etse de bu kararından vazgeçerek Sivas'ın ondan daha fazla istifade edebilmesi için vazifesini sürdürmesine karar

vermiştir. 12 Mart 1923'te İstanbul valiliğine atanmış, böylece Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Ankara Hükûmeti tarafından oldukça kritik ve bir o kadar da önemli bir göreve getirilmiştir. Öte yandan İstanbul Şehremini Ziya Bey'in azledilmesi sebebiyle 15 Nisan 1923'ten itibaren şehreminliği vazifesi de vekâleten şahsına verilmiştir. İstanbul'da görev yaptığı süre içerisinde Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Cumhuriyet'in ilânı, hilafetin kaldırılması ve hanedan mensuplarının yurtdışına çıkarılması gibi önemli siyasi olayların yanı sıra belediye hizmetleri açısından da kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Önceki yıllarda edindiği tecrübeler doğrultusunda İstanbul-Ankara arasındaki sıkıntıların aşılmasına ciddi katkılar sağlayan Ali Haydar Bey, faaliyetleriyle valilikte üstünlüğünü, belediyecilikte ise seçkinliğini ispatlamıştır.

İstanbul Valisi Ali Haydar Bey, kentin en yüksek mülki amiri sıfatıyla 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 6 Mart 1924'te Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memalik-i Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun"u bizzat uygulamaya koyarak Halife Abdülmecid Efendi ile hanedan mensuplarının Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının dışına çıkarılmasını sağlamıştır. Diğer yandan vekâleten yürüttüğü İstanbul şehreminliği vazifesini layıkıyla yerine getirmek için çalışmalarını hızlandırmış, bu kapsamda şehrin iaşesine ayrı bir önem vermiştir. Kendisinin döneminde İstanbul halkının ekmek ihtiyacının ucuz ve sağlıklı şekilde karşılanması maksadıyla Unkapanı Değirmeni kiralarken elektrikle çalışan Nişantaşı Fırını da şehremânetinin idaresine geçmiştir. Ayrıca fırıncıların belediyenin faaliyetlerini sekteye uğratmak için başlattığı girişimlerin engellenmesi adına kentin belirli noktalarında ekmek sergileri açılarak belediye eliyle üretilen ekmeklerin vatandaşlara satış noktaları üzerinden ulaşımı temin edilmiştir. İstanbul'un ekmek sorunu kadar önemli bir diğer problemi olan et ihtiyacını gidermek için de yoğun bir mesai harcanan bu dönemde, yapılaş tartışmaları yıllar önce başlayan ve temeli 27 Kasım 1919'da atılmasına rağmen bir türlü bitirilemeyen mezbaha projesi tamamlanmıştır. Sütlüce'de inşa edilen Karaağaç Mezbahası, 12 Temmuz 1923 tarihinde düzenlenen resmî bir törenle açılmıştır. Mezbaha sahipleri ve kasap esnafının her türlü olumsuz teşebbüslerine rağmen açılmasına mâni olamadıkları mezbaha sayesinde İstanbul halkının ucuz ve kaliteli et tüketebilmesi mümkün hâle gelmiştir. Diğer yandan yoksul kesimin et ihtiyacının giderilebilmesi için ilk olarak Boğaziçi, Kadıköy, Beyoğlu ve Fatih semtlerinde et satış noktaları tanzim edilmiş, her hafta pazartesi günü et satışına başlanmıştır. Şehir halkının yakacak ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması için de yoğun çaba sarf edilen bu zaman dilimi, bu anlamda sosyal belediyecilik uygulamalarının hayata geçirildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

İaşe konusu dışında Ali Haydar Bey'in İstanbul'da vazife yürüttüğü süreçte askeriyenin idaresi altında bulunan itfaiye teşkilatının şehremânetine devri gerçekleştirilmiş, şirketlerden temin edilemeyen gelirlerin yeni şartnameler imzalatılarak elde edilmesi neticesinde yarım milyon lira civarında olan belediye bütçesinin dört milyon liranın üzerine çıkarılması sağlanmıştır. İmar faaliyetlerine de ağırlık verilen bu zaman diliminde şehrin birçok caddesi genişletilmiş, yeni yollar yapılmıştır. İmara yönelik icraatlar arasında en fazla dikkat çeken ise yapımına 1924 yılında Ali Haydar Bey döneminde başlanan ve halefi Muhiddin Üstündağ tarafından tamamlanarak 27 Mart 1926 tarihinde açılan Bayezid Havuzu olmuştur. Yalnızca Bayezid Meydanı'nı süslemek amacıyla inşa edilmeyen bu havuz sayesinde meydana yedi metrelik eğim sorunu büyük oranda çözülmüş; ayrıca altına eklenen su deposu ile yangınların söndürülmesinde yetersiz kalındığı anlarda takviye sağlanması amaçlanmıştır.

İstanbul'da oldukça aktif bir yönetici profili çizen Ali Haydar Bey, 5 Haziran 1924 tarihinde Ankara şehremini olarak atanmıştır. Bilindiği üzere Millî Mücadele yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükûmeti'nin merkezi olan Ankara, 13 Ekim 1923'te devletin yeni başkenti seçilmiş; buna karşılık artan nüfus ve ihtiyaçlar doğrultusunda devlet

merkezinin modern bir şehre dönüştürülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çalışkan bir şehreminine duyulan ihtiyacın yanında Ali Haydar Bey'in Ankara'ya tayininin başka nedenleri de bulunmaktadır. Özellikle oktruva (kentte satılan mallardan alınan ve bir çeşit iç gümrük niteliği taşıyan vergi) vergisinin İstanbul'da depolanmış eşyaya uygulanması, esnafın yanı sıra kamuoyunun da kendisine karşı tepki göstermesine sebep olmuştur. Öte yandan Vali Ali Haydar Bey'in o dönem yeni teşkilatlanan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ile yeterince meşgul olmadığı ve Ankara'dan İstanbul'a gelen milletvekili heyetlerini karşılamada eksiklik gösterdiğine yönelik iddialar, yöneticiler arasında kendisine karşı bir memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Ancak Ali Haydar Bey'in Ankara'ya tayin edilmesinin nedenleri arasında en tatmin edici olanı ilk ifade edilen; yani devlet merkezinin çalışkan bir şehreminine duyduğu ihtiyaçtır. Zira Ankara'nın imarı, o dönem için adeta rejimin başarısı ile özdeşleştirilmiştir.

Ali Haydar Bey, yaklaşık iki buçuk yıl görev yaptığı Ankara'da işlerini belirli bir program dâhilinde yürütememekle eleştirilse de hükûmetin beklentilerini boşa çıkarmamış ve ilk etapta İstanbul Şehremâneti'ne benzer bir belediye teşkilatı oluşturarak şehre önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ardından başkentin imarı için gerekli olan malzemeleri temin etmek üzere tuğla, çimento ve kereste fabrikaları açılması gerektiğini düşünen Ali Haydar Bey, birkaç uzmanla birlikte Avrupa'ya giderek hem incelemelerde bulunmuş hem de başkente ait taş ve toprak numuneleri götürmüştür. Bunlarla temel inşaat malzemelerinin yapılıp yapılamayacağı tetkik edildikten sonra sipariş edilen makineler ve getirilen uzmanlar vasıtasıyla Ankara'nın sekiz kilometre uzağında tuğla, kiremit, kereste, kireç ve elektrik fabrikaları kurulmuştur. Yine bu dönemde un fabrikası, tebhirhane (salgın hastalıklarla mücadele etmek için kurulan merkez) ve gaz deposu tesis edilmiş, modern donanımlara sahip şehir itfaiyesi oluşturulmuş, yeni yollar yapılmış, caddeler genişletilmiş, altyapı sorunlarıyla ilgilenilmiştir.

27 Kasım 1926 tarihinde Ankara şehreminliğinden istifa etmek suretiyle ayrılan Ali Haydar Bey, yapılan ara seçimler sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle önce ikinci dönem, ardından ise üçüncü dönem TBMM'ye İstanbul milletvekili olarak katılmıştır. Üçüncü dönem TBMM'de görev yaptığı süreçte Ali Fethi (Okyar) Bey'in 12 Ağustos 1930'da tesis ettiği Serbest Cumhuriyet Fırkası'na (SCF) kendi isteğiyle geçme kararı alan Ali Haydar Bey, SCF'nin 17 Kasım 1930 tarihinde kapanmasının ardından meclis oturumlarına düzenli olarak iştirak etmemiş ve milletvekilliği de daha dönem tamamlanmadan 19 Ocak 1931'de devamsızlık gerekçesiyle düşürülmüştür.

Milletvekili vasfını kaybettikten sonra bir süre müteahhitlik ile meşgul olan Ali Haydar Bey, son olarak İstanbul Belediyesi İstimlak Komisyonu Reisi olarak görev yapmıştır. Bunun yanı sıra ömrünün son zamanlarını tamamen bilime adanarak özellikle felsefe, sosyoloji ve ekonomi alanlarında araştırmalar yapmıştır. Bu gayretinin neticesinde iki önemli çalışma ortaya koymuştur. İlk eserinde ünlü iktisatçıların görüşlerini toplayarak Batı'nın ekonomi alanındaki çalışmalarını derlemiş, ikincisinde ise Amerika Birleşik Devletleri sanayi tarihi ile beraber ülkenin şehir ve belediyelerinin gelişimini incelemiştir. Ali Haydar Bey, 18 Eylül 1937 tarihinde üremi (böbrek yetmezliği) nedeniyle Cerrahpaşa Hastanesi'nde vefat etmiştir. Cenazesi, 19 Eylül'de Pertevniyal Valide Sultan Camii'nde kılınan namazın ardından Edirnekapı'da bulunan aile kabristanına defnedilmiştir.

Umut DERE

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), Sıra No: 01016976, Kayıt No: 708616, Ek No: 254.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), nr. 4418/331318; nr. 4426/331909; nr. 4465/334869; nr. 4484/336244; nr. 4523/339215; nr. 4544/340784; Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT), 594/15; nr. 1001/48; Dâhiliye, Sicil-i Ahval Defterleri (DH.SAİDd), nr. 157/59; İrâde Dâhiliye (İ.DH), nr. 1438/35; nr. 1476/88; nr. 1487/28; nr. 1495/34; nr. 1508/48; nr. 1514/3, nr. 1517/6.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 5.31.5; 30.18.1.1, Yer No: 6.52.16; Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 5.30.3.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi, İstanbul Vilâyeti Seçim Mazbatası (13 Kanun-ı Evvel 1926); İstanbul Vilâyeti Seçim Mazbatası (5 Eylül 1927).

Resmî Yayınlar

Resmî Ceride, nr. 63, 6 Mart 1924, s. 6-7.

Gazeteler

Vakit, nr. 1920, 15 Nisan 1923, s. 1; nr. 1921, 16 Nisan 1923, s. 1; nr. 2062, 25 Eylül 1923, s. 2; nr. 2213, 23 Şubat 1924, s. 1-2; nr. 2317, 9 Haziran 1924, s. 5.

Tanin, nr. 1488, 1 Şubat 1922, s. 2; nr. 254, 27 Haziran 1923, s. 3; nr. 270, 13 Temmuz 1923, s. 3; nr. 345, 29 Eylül 1923, s. 2; nr. 363, 17 Teşrin-i Evvel 1923, s. 2; nr. 396, 19 Teşrin-i Sâni 1923, s. 1; nr. 405, 28 Teşrin-i Sâni 1923, s. 1; nr. 414, 7 Kânun-ı Evvel 1923, s. 2; nr. 557, 29 Nisan 1924, s. 2; nr. 559, 1 Mayıs 1924, s. 2.

Cumhuriyet, nr. 5, 11 Mayıs 1924, s. 2; nr. 679, 28 Mart 1926, s. 1; nr. 4796, 19 Eylül 1937, s. 2; nr. 4798, 21 Eylül 1937, s. 2.

Vatan, nr. 107, 13 Temmuz 1923, s. 1; nr. 389, 11 Mayıs 1924, s. 2; nr. 418, 9 Haziran 1924, s. 1.

Hâkimiyet-i Milliye, nr. 1884, 5 Teşrin-i Evvel 1926, s. 3.

İkdam, nr. 9727, 30 Nisan 1924, s. 3;

Tasvir-i Efkâr, nr. 2824, 26 Ağustos 1919, s. 2;

Tevhid-i Efkâr, nr. 3780-752, 13 Temmuz 1923, s. 1; nr. 3781-753, 14 Temmuz 1923, s. 3; nr. 4091-1063, 9 Haziran 1924, s. 1.

Yeni Ses, nr. 32, 28 Mart 1926, s. 1.

Telif Eserler

“Ali Haydar Yuluğ”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)**, C. 7, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994.

50 Ünlü Vali Meşhur Valiler, yay. haz. Hayri Orhun, Celâl Kasaroğlu, Mehmet Belek, Kâzım Atakul, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969.

ALDAN, Mehmet, **İz Bırakan Mülki İdare Amirleri**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

BAYRAK, Sevince, **Bir Meydan Öyküsü Beyazıt (1914-1964)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Cumhuriyet Devrinde İtfaiye, haz. Tarık Özavcı, Belediye Matbaası, İstanbul, 1973.

DEMİREL, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

ERGİN, Osman Nuri, **İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları), 1855-1928**, yay. haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007.

GÜNEŞ, Songül, **İstanbul’un Son Şehremini Muhittin Üstündağ**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2023.

MÜCELLİDOĞLU, Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, C. III, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

SATAN, Ali, **Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifelîğın Kaldırılması**, Yazıgen Yayınevi, İstanbul, 2017.

ŞENTÜRK, Nazır, **İstanbul Valileri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

TEKELİ, İlhan, **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1930)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem (1923-1927), C. III, yay. haz. Kâzım Öztürk-Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, TBMM Yayınları, No: 3, Ankara 1995.

ZİYAOĞLU, Rakım, **İstanbul Kadıları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1971.

Makaleler

AYDIN, Mehmet, (2010), “Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahası’na Yönelik Tartışmalar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III, Sayı 14, Kocaeli, 2010, s. 99-106.

“Bayezid Havuzunun Resm-i Küşadı”, **İstanbul Şehremâneti Mecmuası**, S. 20, Şehremâneti Matbaası, İstanbul, 1926, s. 289-290.

ÇAĞLAR, Günay, “Ali Haydar (Yuluğ) Bey’in Bolu Mutasarrıflığı Sırasında Karşılaştığı Meseleler (23 Ocak 1919-30 Mayıs 1920)”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 22, Erzurum, 1995, s. 91-110.

ÇAPA, Mesut, “Devlet Merkezinin İnşa Sürecinde Ankara Şehreminliği ve Şehreminleri (1924-1930)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 67, Ankara, 2020, s. 75-115.

OLGUN, Kenan, “II. Meşrutiyet Devri Hakimiyet-i Milliye Mücadelesinde Önemli Bir Dönem: 1912 Meclis-i Mebusan’ı ve Faaliyetleri”, **İlmî Araştırmalar**, S. 13, İstanbul, 2002, s. 111-133.

Osman Nuri, “İstanbul İtfaiyesi”, **İstanbul Şehremâneti Mecmuası**, S. 51, Şehremâneti Matbaası, İstanbul, 1928, s. 140-161.

Osman Nuri, “İstanbul’un Bir Senelik Et Sarfiyatı ve Karaağaç Mezbahası”, **İstanbul Şehremâneti Mecmuası**, S. 4, Şehremâneti Matbaası, İstanbul, 1924, s. 65-77.

Tezler

DERE, Umut, **Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2018.

KARATAŞ, Başak, **Ali Haydar Yuluğ Döneminde Ankara'da Kentleşme (1924-1926)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2019.

21/04/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-haydar-bey-yulug-1879-1937/?pdf=6268> adresinden erişilmiştir